

طرح اولیه

تحول نظام قضایی مبتنی بر ارزش‌های اسلامی

ضرورت تحول در نظام قضایی

عدم امکان توقف تحول

مقام معظم رهبری (حفظه‌الله) درباره تحول نظام قضایی فرمودند: «امروز چند جمله، چند نکته در باب تحول قضایی، و تحول در دستگاه قضا عرض میکنم... تحول یک چیزی نیست که متوقف بشود؛ تحول طبعاً در هر برهه‌ای از زمان با افکار جدید، با دریافتهای جدید و ابتکارات تازه مطرح میشود و ان شاء الله حرکت تحولی همین طور ادامه پیدا خواهد کرد.» (همایش سراسری قوه قضائیه، ۱۳۹۹/۴/۷)

گسترش بین مفاسد

می‌دانیم که نظام قضایی باید مشکلات را حل کند نه اینکه خود مشکلات را افزون کند و موجب آشفتگی و بی‌نظمی در جامعه گردد که در این صورت نقض غرض خواهد بود. قانون‌گرایی، گسترش عدالت اجتماعی، تحقق آزادی‌های مشروع، مبارزه با فساد، پیشگیری از جرایم و اصلاح مجرمان، همه از وظایف نظام قضایی است.

در سال‌های اخیر گسترش برخی مفاسد در ابعاد مختلف نظام اجتماعی؛ سیاسی، فرهنگی و اقتصادی، نیاز به تحول در نظام قضایی را به صورت ویژه و با فوریتی بیشتر از گذشته مورد توجه قرار داده است. یکی از مهم‌ترین شاخص‌های بیانگر ضرورت تحول، افزایش فساد در جامعه است.

ویژگی‌های تحول در نظام قضایی

ابتنای تحول بر مبانی اسلامی

مقام معظم درباره ویژگی‌های تحول مورد انتظار در قوه قضائیه فرمودند: «قبلاً هم ما این را عرض کرده‌ایم، حالا هم تأکید میکنیم که تحول باید بر مبنای اصول و مبانی فکری اسلامی و دینی باشد؛ و الا اگر چنانچه تحول مبتنی بر یک مبنایی نباشد، تحول نیست، تذبذب و هرج و مرج است. تحول، در چهارچوب و قالب یک مبانی متقن و محکمی که از اسلام و از قرآن و مبانی دینی گرفته شده به وجود خواهد آمد.» (همایش سراسری قوه قضائیه، ۱۳۹۹/۴/۷)

نخستین رکن از ارکان تحول در نظام قضایی ایران این است که این تحول بایستی مبتنی بر ارزش‌های اسلامی باشد.

استفاده از رهنمودهای مقام معظم رهبری (حفظه‌الله)

اسلامی شدن قضا از رهگذر تحلیل اندیشه‌های مقام معظم رهبری تسهیل می‌شود. ایشان به کرات، رسالت و چشم‌انداز و وظایف قوه قضائیه را مورد توجه قرار داده‌اند و دارای نظرات وزین در این باره هستند.

ما برای حکمرانی مطلوب قضایی نیازمند تحول، تعالی و شکل‌گیری دستگاه عظیم قضایی اسلامی مبتنی بر بایسته‌ها و مؤلفه‌های حکمرانی از دیدگاه رهبری در عرصه دادرسی قضایی هستیم تا شاهد نظام قضایی کارآمدی گردیم.

لزوم آسیب‌شناسی و بررسی موانع تحوّل

اگر تحوّل به تأخیر افتاده و از زمان عقب مانده، این را باید به دقت بررسی کرد. موانع و مشکلاتی در مسیر تحوّل قضایی وجود دارد که بدون آسیب‌شناسی آنها نمی‌توان طرحی کارآ برای تحوّل تدوین کرد.

مقام معظم رهبری (حفظه‌الله) در این باره فرمودند: «تحوّل کار بسیار دشواری است. گفتن به زبان آسان است که تحوّل ایجاد کنید؛ لکن تحوّل در عمل خیلی کار مشکلی است؛ علت هم این است که مقاومت‌هایی در مقابل تحوّل هست...»

بی‌حوصلگی و کسالت روحی

«بعضی مقاومتها از روی سوء نیت نیست؛ بعضی‌ها حال و حوصله‌ی تغییرات بنیانی را ندارند...»

ناتوانی از حضور در عرصه تحوّل

«بعضی‌ها توانش را ندارند...»

انتفاع از حفظ وضع موجود

«بعضی هم ممکن است از وضع موجود منتفع باشند و نخواهند این وضع، تغییر پیدا بکند...»

مقاومت شبکه فساد

«البته در بیرون دستگاه قضائی هم شبکه‌ی درهم‌تنیده‌ی مجرم و مفسد و مانند اینها هم هست که اینها هم قهراً مخالفند...»

مخالفت‌های دشمنان با هر حرکت اصلاحی

«پشت سر همه‌ی اینها هم نگاه دستگاه‌های دشمن و معاند با نظام جمهوری اسلامی است که اصلاً هر حرکت اصلاحی در هر جای جامعه‌ی اسلامی اتفاق بیفتد، اینها ناراحت میشوند، مقابله میکنند، جوسازی میکنند. اینها مخالفینند؛ مخالفین هم آرام نمی‌نشینند. شما با قوّت، با روحیه، با شجاعت وارد میدان تحوّل میشوید، آنها هم آرام نمی‌نشینند، آنها هم شروع میکنند به مقابله کردن. جوسازی میکنند؛ گاهی اوقات جوسازی‌های رسانه‌ای است، جوسازی‌های پیگیر است...»

مخالفت افکار عمومی

«در افکار عمومی مردم وسوسه ایجاد میکنند که واقعاً یکی از موارد «مِنْ شَرِّ الْوَسْوَاسِ الْخَنَّاسِ» اینجا است...»

تزلزل در عزم راسخ مسئولان تحوّل

«یکی از کارهایی که میتوانند بکنند این است که عزم راسخ سردمداران تحوّل را متزلزل کنند؛ دائماً مشاورتهای گوناگون که «این کار مصلحت نیست»، نگذارند این کار انجام [بشود]. بنابراین، مقاومت در مقابل تحوّل، از [جانب] این جناحهای مختلفی که اشاره کردیم فراوان خواهد بود.» (همایش سراسری قوه قضائیه، ۱۳۹۹/۴/۷)

وظایف نظام قضایی

قانون اساسی ۱۹ اصل را به تعریف نظام قضایی اختصاص داده است، در ذیل «فصل یازدهم - قوه قضائیه». اصل

۱. رسیدگی و صدور حکم در مورد تظلمات، تعدیات، شکایات، حل و فصل دعاوی و رفع خصومات و اخذ تصمیم و اقدام لازم در آن قسمت از امور حسبه که قانون معین می‌کند.
۲. احیای حقوق عامه و گسترش عدل و آزادی‌های مشروع
۳. نظارت بر حسن اجرای قوانین
۴. کشف جرم و تعقیب و مجازات و تعزیر مجرمین و اجرای حدود و مقررات مدون جزائی اسلام
۵. اقدام مناسب برای پیشگیری از وقوع جرم و اصلاح مجرمین

در صدر این اصل قوه قضائیه به عنوان «پشتیبان حقوق فردی و اجتماعی» و «مسئول تحقق بخشیدن به عدالت» معرفی شده است.

ابعاد و گام‌های تحول در نظام قضایی

رفع تبعیض و مقابله با نفوذ روابط

مقام معظم رهبری (حفظه‌الله) درباره مقابله با تبعیض و عدالت اجتماعی فرمودند: «مکرر از تحول در دستگاه قضایی و پیشرفت به سمت یک دستگاه قضایی سالم و کامل صحبت میشود، و من از نزدیک شاهدیم که واقعاً تلاشهای زیادی هم انجام میگیرد و رئیس محترم قوه قضائیه و مسؤولان محترم واقعاً دلسوزانه تلاش میکنند؛ انسان این را کاملاً حس میکند. من میخواهم عرض بکنم که اصلاح‌سازی دستگاه قضایی، در درجه‌ی اول به همین چیزهاست. ما کاری بکنیم که شمول قوانینی که قضاوت براساس آنها انجام میگیرد، نسبت به همه‌ی افراد یکسان باشد و تبعیضی وجود نداشته باشد. من در حالات امیرالمؤمنین (علیه‌الصلاة والسلام) مطالعه میکردم، دیدم این عدلی که ما از آن بزرگوار شنیده‌ایم - اگرچه گمان نمیکنم که حتی ما شیعیان و جوامع شیعی، آن عدالت را درست لمس و درک کرده باشیم که چه بوده است؛ لیکن آن قدر عظیم بوده که دنیا را پُر کرده است و آوازه‌ی عدل امیرالمؤمنین در همه‌جا گسترده شده است - به میزان زیادی مربوط است به همین عدم رعایت جاذبه‌ها و ارتباطها، عدم رعایت خویشاوندی، حتی عدم رعایت خدمات گذشته‌ی یک انسان، آن وقتی که پای محاسبه‌ی قضایی میرسد. «حسن‌بن‌ثابت»، مداح امیرالمؤمنین (ع) و کسی که با دشمنان آن حضرت در جنگها مقابله کرده بود، در جریانی به امری مبتلا شد که مستوجب حد بود. امیرالمؤمنین (ع) فرمود: باید حد الهی بر او جاری بشود. «حسن» گفت: یا امیرالمؤمنین! من آن کسی هستم که برای شما آن همه شعر گفته‌ام. حالا ما باشیم، واقعاً این‌جا چه فکر میکنیم؟ آنچه که در ذهنم هست، حضرت فرمودند: من حد خدا را به خاطر این چیزها نمیتوانم تعطیل کنم. روز ماه رمضان شرب خمر کرده بود، حد شرب خمر را جاری کردند؛ بیست تازیانه هم به عنوان تعزیر بر هم زدن حرمت ماه رمضان به او زدند - مجموعاً صد تازیانه - که این بیست تازیانه‌ی آخر، بیشتر او را پوک کرده بود، که این دیگر چرا؟! همین قضیه هم موجب شد که «حسن‌بن‌ثابت» کوفه را ترک کرد و به شام رفت و به دستگاه معاویه پیوست و شاید از آن طرف هم علیه امیرالمؤمنین (ع) شعر گفت. طبق آنچه که در نهج‌البلاغه است، «عبدالله‌بن‌عباس» که حواری امیرالمؤمنین (ع) بود، و به تعبیری از لحاظ شخصیت و سوابق و خدمت به امیرالمؤمنین، نفر دوم در دستگاه خلافت آن حضرت محسوب میشد - معلوم است که «عبدالله‌بن‌عباس» نسبت به امیرالمؤمنین چه حالتی داشته است - سر قضیه‌ی پولهای بصره، که گزارشی به حضرت داده شده بود، به او نامه‌ی نوشتند؛ او هم گله کرد، اما حضرت گله‌ی او را با جواب تندی پاسخ دادند که چرا گله میکنی؛ من دارم از تو حساب‌کشی میکنم. این، موجب شد که «عبدالله‌بن‌عباس» از همان بصره به مدینه رفت و دیگر کوفه هم نیامد. البته به دشمنان امیرالمؤمنین نپیوست - معلوم بود که نمیپوندد - اما از جبهه‌ی علی (علیه‌الصلاة والسلام) خارج شد. وقتی که انسان دقیق میشود، از این قبیل الی‌ماشاءالله در زندگی امیرالمؤمنین (ع) هست. ما بیایم اینها را قدری در زندگی خودمان خرد کنیم. واقعاً ما باید تفکرات امروز خود را، با آنچه که امیرالمؤمنین (علیه‌الصلاة والسلام) انجام میدادند، تصحیح کنیم. سیاستهای اصلی قوه‌ی قضائیه

تعیین شاخص‌های تحوّل

مقام معظم رهبری (حفظه‌الله) در بیان گام‌های تحوّل فرمودند: «اشاره کردند به تحوّل که این از جمله حرفهایی است که ما همیشه در ملاقاتهای قوه‌ی قضائیه -چه در این دوره، چه در دوره‌ی دوستان قبلی که در رأس قوه بودند- مکرّر این را تکرار کردیم. خب تحوّل چه‌جوری به وجود می‌آید؟ ما اوّل باید برای تحوّل شاخص معین کنیم؛ چه اتّفاقی اگر بیفتد، معنایش این است که قوه تحوّل پیدا کرده؟ این خیلی مهم است که تحوّل به چه معنا است؛ اوّل شاخصهای تحوّل را مشخص کنیم...»

زمان‌بندی دستیابی به شاخص‌ها

«بعد معلوم کنیم که زمان‌بندی برای رسیدن به این شاخصها چگونه است...»

شتاب در تحوّل و عقب‌نماندن از مشکلات

«اگر چنانچه این نباشد و همین‌طوری که اشاره کردند -در گزارش هم من خواندم- بتدریج به‌سمت تحوّل برویم، این تحوّل نخواهد شد؛ چون همیشه مشکلات جلوتر از حرکت ما حرکت میکنند، اگر این‌جور آرام بخواهیم حرکت کنیم. تحوّل، یک کار تقریباً دفعی است که باید اتّفاق بیفتد. می‌گویم «تقریباً [دفعی]»، نمی‌گویم «تحقیقاً دفعی»؛ یعنی باید سریع، با شتاب مناسب، یک اتّفاقی بیفتد که معلوم بشود تحوّل انجام گرفت و آن شاخصها تحقق پیدا کرد...»

تغییر رئیس قوه، بهترین زمان تحوّل

«زمانهایی که رؤسای محترم قوه، مسئولیت پیدا میکنند، زمانهای بسیار خوبی است و متناسب با این است که در این زمانها به‌معنای واقعی تحوّل انجام بگیرد. هیچ اشکالی هم ندارد که در طول چند دهه در قوه‌ی قضائیه‌ی کشور، چند بار تحوّل اتّفاق بیفتد؛ این کار، خیلی عادی و طبیعی است. یعنی فرض بفرمایید که جناب آقای آملی با تحرّک خودشان، یک تحوّل را در قوه ایجاد میکنند، نوسازی میکنند، تازه‌سازی میکنند، طراوت میدهند، نشاط و جوانی میدهند؛ کانه حرکت را از نو شروع کردن. در یک دوره‌ی دیگر، کسی می‌آید همین را باز به یک شکل بهتری ترقی میدهد و پیش میرد و تعالی میبخشد؛ باید این‌جور ما به مسئله‌ی تحوّل قوه نگاه کنیم» (دیدار رئیس و مسئولان قوه قضائیه، ۱۳۹۷/۴/۶)

اهتمام متوازن به همه وظایف قوه قضائیه

«یکی از موضوعات مهم در زمینه‌ی تحوّل این است که شما همه‌ی وظایف قوه‌ی قضائیه را -که خب وظایف زیادی است؛ در قانون اساسی ذیل پنج شماره وظایف قوه‌ی قضائیه بیان شده که البته بیش از پنج اصل است، چون در بعضی از این بندها چند موضوع کنار هم قرار گرفته- باید به صورت متوازن مورد توجّه قرار بدهید و پیش بروید که خوشبختانه میبینم در گزارش جناب آقای رئیسی بود؛ [مثلاً] مسئله‌ی احیای حقوق عامّه که جزو این وظایف است، یا پیشگیری از وقوع جرم که جزو این وظایف مهم است، ایشان به اینها توجّه کردند و اینها وجود دارد. من میخواهم بگویم پیگیری متوازن همه‌ی وظایف، یکی از مسائلی است که باید مورد توجّه باشد؛ یعنی ما وقتی که به یکی از این وظایف سرگرم شدیم، مشغول شدیم، از بقیه‌ی وظایف غافل نمائیم و آنها روی زمین نماند. حالا مثلاً فرض کنید که احیای حقوق عامّه از جمله‌ی این وظایف است که خیلی هم مهم است. احیای حقوق عامّه بسیار چیز مهمی است؛ یا نظارت بر حسن اجرای قوانین که این در قانون اساسی، جزو وظایف قوه‌ی قضائیه است؛ یا پیشگیری از وقوع جرم یا اصلاح مجرمین؛ اینها همه جزو وظایفی است که در قانون اساسی ذکر شده و هر کدام یک فصل مُشبع و مهمی دارد...»

جلوگیری از تضییع حقوق عامه

«احیای حقوق عامه عمدتاً کار دادستانی‌ها است که البته در این برهه‌ی اخیر خوشبختانه مشاهده شد. حالا هم که جناب آقای رئیسی گفتند که ما منتظر دادخواست نمیشویم، وارد میشویم؛ بله، همین جور است، یعنی خود دادستانی‌ها در مواقع متعددی، وقتی که احساس میکنند در یک موردی حقوق عامه دارد تضییع میشود اینجا بایستی وارد میدان بشوند و وارد کار بشوند که [مواردی] دیده شد. در همین قضایای سیل اوایل سال ۹۸، یک مواردی را دادستان‌ها وارد شدند؛ در جاهای دیگر هم وارد شدند؛ در این اواخر هم مواردی مشاهده شد؛ این بسیار درست است...»

شناسایی بسترهای وقوع جرم

«یا مثلاً پیشگیری بسیار مهم است. در مورد پیشگیری آنچه حائز اهمیت است این است که ما بسترهای وقوع جرم و تولید جرم را درست بشناسیم. اگر این بسترها شناخته شدند، دانسته شدند - که من حالا بعد یک نکته‌ای را هم در این زمینه عرض خواهم کرد- آن وقت شما راحت با آشنایی، با بصیرت میتوانید با وقوع جرم مقابله کنید که اصلاً جرم واقع نشود...»

برنامه‌ریزی برای پیشگیری از جرائم

«ما اگر توانستیم پیشگیری را به معنای واقعی کلمه راه بیندازیم هزینه‌ی مقابله‌ی با جرم بشدت کاهش خواهد یافت. وقتی که بتوانیم پیشگیری را راه بیندازیم اصلاً از لحاظ مواجهه‌ی با جرم و مجرم هزینه‌ی کشور و هزینه‌ی قوه‌ی قضائیه بشدت کاهش پیدا میکند؛ البته این محتاج همراهی همه‌ی قوا است، بخصوص قوه‌ی مجریه باید در این زمینه با قوه‌ی قضائیه همراهی کند.» (همایش سراسری قوه قضائیه، ۱۳۹۹/۴/۷)

بهره‌گیری از دانش و دانشمندان

«قوه‌ی قضائیه نیاز دارد به بهره‌گیری از دانشها و دانشمندانی که کارشان فقط دانش قضائی نیست. حالا مثلاً در همین زمینه‌ی پیشگیری از جرم؛ خب زمینه‌های جرم بعضاً روانشناختی است، بعضاً اقتصادی است، این را کسی که صرفاً دانش قضائی دارد مشکل بتواند بشناسد تا بتواند حل کند؛ در این [مورد] شما طبعاً احتیاج دارید به افرادی که در زمینه‌ی روانشناسی جمعی، روانشناسی فردی دارای دانش باشند، [دارای] آگاهی باشند یا در زمینه‌ی مسائل اقتصادی درست بدانند که چه چیزی بستر وقوع چه حادثه‌ای و چه مشکلی یا چه راه‌حلی است؛ اگر چنانچه از نخبگان حوزه و دانشگاه در دانشهای دیگر استفاده نشود، طبعاً قوه‌ی قضائیه نخواهد توانست کار را آن‌چنان که باید و شاید دنبال کند. یا همین احیای حقوق عامه که گفته شد؛ خب تعریف حقوق عامه چیز آسانی نیست، خود این محل اختلاف است که حقوق عامه چیست؛ این را طبعاً کسانی که تخصص در این بخش از حقوق دارند، میتوانند برای شما تبیین کنند و روشن کنند. البته من شنیدم که در جهت ابهام‌زدایی از مفهوم حقوق عامه، دادستان محترم کل کارهایی کرده‌اند و مصادیق روشنی را از حقوق عامه مدوّن کرده‌اند و مشخص کرده‌اند که اینها به عنوان حقوق عامه است؛ از جمله مثلاً مسئله‌ی محیط زیست را یا واگذاری بدون دقت واحدهای تولیدی را، همین کاری که حالا رئیس محترم قوه دنبال میکنند و بسیار هم کار درست و به‌جایی است که گاهی اوقات میشود که این کار، بظاهر کار فردی است اما در واقع یک کار جمعی و مربوط به حقوق عامه است؛ مثلاً واگذاری بنگاه‌های تولیدی با عدم دقت به آدمهایی که یا ناصالحند، ناشایستند یا اینکه ناتوانند؛ خب این منجر خواهد شد به اینکه ناگهان یک ضربه‌ی اساسی به کل تولید در کشور بخورد، این دیگر مربوط به یک نفر و دو نفر نیست، این حقوق عامه است. بنابراین رسیدگی به این قضیه یک امر مهم و لازمی است و به نظر من قوه‌ی قضائیه از دانشها و دانشمندهای بخشهای مختلف هم در باب تحول باید استفاده کند...»

باور تحولی در بدنه نظام قضایی

«یک نکته‌ی دیگری که این را هم خوب است عرض بکنم، این است که حرکت تحولی در قوه‌ی قضائیه نمیتواند

صرفاً متکی باشد به یک مجموعه‌ی در رأسِ قوهٔ -حالا ریاست محترم قوهٔ خب معلوم است که به معنای واقعی کلمه دنبال تحوّل است- یا عناصر برجسته و صاحبان مناصب بالا؛ [بلکه] باید در کلّ بدنه‌ی قوه‌ی قضائیه اعتقاد به تحوّل وجود داشته باشد. خب حالا خوشبختانه ایشان در این گزارشی که اکنون دادند، اشاره میکنند به اینکه این معنا در قوه‌ی قضائیه وجود دارد، مایه‌ی خرسندی است، من روی این تأکید میکنم؛ یعنی کاری بشود که مجموعه‌ی قوه و عناصر گوناگون در قوه، و بدنه‌ی قوه معتقد بشوند به اینکه باید به معنای [واقعی] کلمه تحوّل پیشرفت‌گونه به سمت تحقق اهداف عالی قوه‌ی قضائیه انجام بگیرد...»

روحیه خدمتگزاری به مردم

«یک نکته هم مسئله‌ی مردمی بودن است که بنده قبلاً هم این را مکرّر گفته‌ام، حالا هم در گزارش جناب آقای رئیسی مسئله‌ی مردمی بودن بود؛ خب، مردمی بودن شقوقی دارد، مصادیقی دارد؛ یک جنبه‌ی مردمی بودن این است که قوه‌ی قضائیه خودش را دارای شأن و روحیه‌ی خدمتگزاری به مردم بداند؛ نگاه، از بالا نباشد؛ گاهی نگاه‌های ما به مردم ممکن است [جوری باشد] کانه از بالا نگاه میکنیم به مردم؛ نخیر، ما جزو مردمیم، بین مردمیم، خیلی از این مردم از ما بالاتر هم هستند و بنابراین اینکه کسی از موضع بالا به آحاد مردم نگاه کند غلط است؛ بنابراین روحیه‌ی خدمتگزاری [مهم است]. ما باید خودمان را خدمتگزار مردم بدانیم؛ هر کدام ما در هر جایی که هستیم. این یکی از جنبه‌های مردمی بودن است...»

سهولت دسترسی مردم به خدمات قضایی

«یک جنبه‌ی دیگر این است که ما کاری کنیم که دسترسی مردم به قوه‌ی قضائیه آسان بشود. یکی از کارهای مهم این است که مردم براحتی بتوانند به مراکز مورد نیازشان در قوه‌ی قضائیه دسترسی داشته باشند...»

آگاهی قضایی بدنه جامعه

«یکی دیگر از مسائل مهم این است که مردم، اطلاعات قضائی پیدا کنند؛ گاهی اوقات کسانی، یک گرفتاری‌ای دارند که اگر چنانچه مثلاً به فلان نقطه‌ی قوه‌ی قضائیه مراجعه کنند، این حل خواهد شد؛ [اما] نمیدانند، مطلع نیستند و این گرفتاری روی آنها فشار می‌آورد، زندگی‌شان را زیر فشار قرار میدهد و گاهی مشکلات فراوانی درست میکند. بنابراین [باید] اطلاعات قضائی، آگاهی‌های قضائی مردم هم بالا برود...»

ارتباط نزدیک با مردم

«یکی هم به معنای حضور در بین مردم است که خب الحمدلله من میبینم مسئولین قوه‌ی قضائیه -خود جناب آقای رئیسی و بعضی دیگر- راحت بین مردم حضور پیدا میکنند؛ این خیلی خوب است؛ یعنی با مردم مواجه بشوید، در بین مردم حضور پیدا کنید؛ این هم یک نقطه است. بنابراین اینها جهات مختلف و مصادیق مختلف مردمی بودن است...»

استفاده از گزارش‌های مردمی

«یک مصداق دیگری که این را من یک نکته‌ی جداگانه‌ای قرار داده‌ام و این هم خوشبختانه امروز در بیانات آقای رئیسی بود، این است که مردم به قوه‌ی قضائیه کمک کنند. حالا شما دارید با فساد مبارزه میکنید، خیلی خب، یکی از عواملی که میتواند شما را در این راه کمک کند گزارشهای مردمی است؛ وقتی مردم به شما گزارش دادند در زمینه‌ی مسائل مربوط به فساد، شما میتوانید از آن استفاده کنید و بهره ببرید که البته بعد راجع به این توضیح خواهم داد؛ این نکته‌ای است که مربوط به آن بخش بعدی ما است که مربوط به مسائل فساد است...»

«یک نکته‌ی دیگری هم در مورد تحوّل عرض کنیم که این نکته‌ی آخر است و آن، فعالیت رسانه‌ای و هنری در باب کار قضائی و تحرّکات قضائی است. ببینید، دشمنان حرکت عمومی نظام جمهوری اسلامی از همه‌ی راه‌های ممکن برای دشمنی استفاده میکنند و به هر نقطه‌ای از نقاط نظام جمهوری اسلامی که بتوانند، از همین طرق مختلف ضربه میزنند که از جمله‌ی [آنها] مسائل قضائی است...»

نظارت بر فیلم‌های سینمایی

«حالا خارجی‌ها را کار ندارم، [اما] متأسفانه در داخل هم حتّی با غفلت بعضی از مسئولین مربوط به این مسائل کارهایی میکنند، فیلم‌هایی میسازند که اساس و مبانی قضائی جمهوری اسلامی را زیر سؤال میبرد و متأسفانه این فیلم‌ها در بازبینی‌های این نشست‌های عمومی هنری و مانند اینها مورد توجّه قرار نمیگیرد و اینها اکران هم میشود، روی پرده هم می‌آید و پخش هم میشود؛ این خیلی چیز بدی است. قوه‌ی قضائیه باید به این مسئله توجّه کند، صرفاً کار تبلیغاتی و رسانه‌ای این نیست که شما بیایید آمار بدهید؛ خب بله، سخنگوی محترم قوه‌ی قضائیه می‌آید توضیحاتی میدهد، آماری میدهد، خیلی هم خوب است، اینها لازم هم هست، اما کافی نیست. این کافی نیست که ما بگوییم آقا ما این کارها را کرده‌ایم؛ نه، برای اینکه ذهن مردم به معنای واقعی کلمه متوجّه به این قضایا بشود، کار هنری لازم است، کار رسانه‌ای به معنای هنری لازم است؛ این را جزو کارهای اساسی باید به حساب آورد...»

اصلاح نگرش سینما به دادگاه‌های کشور

«شما ببینید غربی‌ها در این زمینه چه میکنند؛ خب دادگاه‌های غرب در سینما و فیلم‌هایشان -حالا آن مقداری که بنده دیدم، در فیلم‌هایی که یا آمریکایی‌ها درست میکنند، فیلم‌های هالیوودی، یا اروپایی‌ها درست میکنند- یک نقطه‌ی عدالت خشک محض این جوری است. اصلاً هیچ تعرّضی، تجاوزی به متهم ندارند و تا یقین نکنند، حکم صادر [نمیکند]؛ دادگاه در فیلم‌ها این جوری است، [اما] بیرون را شما نگاه کنید، الان وضع آمریکا را مشاهده کنید، ببینید چه کار میکنند. هزاران نفر را به صرف حضور در خیابان میبرند زندان. این آقای رئیس‌جمهور محترم آمریکا هزاران کودک را از پدر مادرهایشان جدا کرد، در قفس انداخت؛ یعنی روال کارشان این جوری است. می‌گوید که اگر چنانچه فلان کار را بکنید، ده سال باید بروید زندان؛ خب این قانون نمیخواهد؟ لازم نیست که مثلاً کسی [طبق قانون عمل کند]؟ می‌گوید: «من می‌گویم باید این قدر حکم داده بشود»؛ یعنی قضاوت‌هایشان این جوری است، دادگاه‌هایشان این جوری است اما در مقام تبلیغات که شما نگاه میکنید، یک چیز شسته و رفته و زینت‌کرده و آرایش‌کرده‌ای است که نشان میدهند. خب من البته طرف‌دار این نیستم که ما بر خلاف واقع، چیزی را آرایش بدهیم؛ نخیر، اما همان واقع قضیه را، آن کاری را که شما دارید انجام میدهند، مشخص کنید، بیان کنید که متأسفانه عکسش وجود دارد؛ یعنی گاهی اوقات در کشور ما فیلم‌هایی در مورد مسائل قضائی و آنچه مربوط به مسائل قضائی است ساخته میشود که درست عکس واقعیت است، یعنی ضدّ واقعیت است که من دیگر حالا اسم نمی‌آورم. اینها راجع به مسائل تحوّل...»

برخورد قاطع با فساد در کل جامعه

«در مورد مسئله‌ی فساد هم چند نکته را عرض میکنیم؛ خب الحمدلله توجّه به قضیه‌ی فساد در قوه‌ی قضائیه اوج گرفته. البته قبل از این دوره شروع شده بود ولیکن حالا بحمدالله در اوج است و مورد توجّه است؛ و مردم هم که نگاه میکنند می‌بینند شما برخورد با مفسد میکنید، ملاحظه نمیکنید و قاطع وارد میدان میشوید، واقعاً خوشحال میشوند، امیدوار میشوند؛ چون فساد و مفسد یک ضربه‌ی بزرگی به زندگی مردم و به روحیه‌ی مردم و به ایمان و اعتقاد مردم است. حقیقتاً و انصافاً فساد مالی - به همراه فسادهای دیگر که حالا آنچه فعلاً در دستور کار قوه‌ی قضائیه است، فسادهای مالی و اقتصادی است - گرفتاری بزرگی است، یک ویروس خطرناکی است مثل همین ویروس کرونا؛ و مثل ویروس کرونا واگیردار هم هست؛ بشدّت واگیردار و مسری است؛ یعنی فساد در یک جا، سریع و شدید به جاهای

مختلف سرایت میکند. یک مفسد فقط خودش مفسد باقی نمی ماند، دیگران را هم به دلایل مختلفی به فساد سوق میدهد؛ و اتفاقاً در ویروس کرونا که دست آلوده و ناپاک مایه‌ی انتقال ویروس است، در فساد هم دستهای آلوده و ناپاک موجب میشوند که فساد منتقل بشود و دست به دست بشود؛ منتها خب در ویروس کرونا این دست را اگر صابون زدیم و شستیم، مسئله تمام میشود [اما] آنجا دیگر آن دست با صابون زدن و شستن تمام نمیشود، جز قطع شدن چاره‌ای ندارد. بنابراین مسئله، مسئله‌ی بسیار مهمی است. مأموریت قوه‌ی قضائیه مبارزه‌ی با فساد در کل جامعه است که این معلوم است؛ یعنی مسلماً در کل جامعه شما میخواهید با فساد مبارزه کنید...»

برخورد قاطع با فساد در داخل قوه

«لکن در درجه‌ی اول، مبارزه‌ی با فساد در داخل خود قوه است که من این را بارها مکرراً در دیدارهای تقریباً همه‌ساله‌ی با عزیزان قوه‌ی قضائیه تأکید کرده‌ام و اصرار بر این ورزیده‌ام. اگر چنانچه فساد در داخل قوه‌ی قضائیه به وجود بیاید، ضررش بسیار بیشتر از فساد بیرون قوه‌ی قضائیه است؛ مثل همان «وای به روزی که بگندد نمک» است؛ یعنی این جوری نیست که بتوانیم مثل بقیه‌ی فسادها با آن برخورد کنیم؛ نه، ضربه و سنگینی این خیلی زیاد است و حقیقتاً برخورد جدی و کارشناسی لازم دارد. بنابراین در درجه‌ی اول، نگاه باید به فساد درون قوه باشد. البته اینکه میگوییم درجه‌ی اول، معنایش این نیست که این را تمام کنیم، بعد پردازیم به بقیه‌ی بخشها؛ نه، به صورت متوازن همان طور که قبلاً گفته شد، همه‌ی اینها بایستی پیش برود...»

نگاه کارشناسی به بسترهای فسادخیز

«نکته‌ی بعد این است که در زمینه‌ی فساد هم، به بسترهای فسادخیز توجه بشود؛ و این احتیاج دارد به نگاه کارشناسی؛ همان طور که قبلاً اشاره کردند. یعنی بایستی با نگاه کارشناسی، زمینه‌ی بروز فساد را و تولید فساد را شناسایی کرد، شناخت و با همان نگاه کارشناسی، به جنگ فساد رفت و برای ریشه‌کشی فساد تلاش کرد و کار کرد...»

عدم مصلحت‌اندیشی و ملاحظه در مبارزه با فساد

«و ملاک قوه‌ی قضائیه هم در مبارزه‌ی با فساد، حق و عدل و قانون است. یعنی هیچ ملاحظه‌ی دیگری را نباید کرد؛ ملاحظه‌ی حق را باید کرد، ملاحظه‌ی عدالت را باید کرد. و اگر چنانچه در یک موردی مبارزه‌ی با فساد، منطبق با حق و عدل و قانون است بی‌ملاحظه بایستی حرکت کرد...»

عدم تعدی به غیر مجرمین

«البته من که اصرارم بر عدم اغماض است، از آن طرف هم اصرارم بر عدم تعدی است؛ یعنی فقط بر عدم اغماض تکیه نمی‌کنیم، بر عدم تعدی هم تکیه می‌کنیم. خدای نکرده اگر چنانچه کسی که مجرم نیست و مفسد نیست و فاسد نیست، به عنوان مفسد و فاسد شناخته بشود و معرفی بشود و با او رفتار بشود، این ظلم بسیار بزرگی است؛ یا اگر چنانچه بیش از آن مقداری که مستحق مجازات و مستحق ملامت است، مجازات و ملامت بشود این هم کاملاً درست نیست؛ یعنی وجود فساد و مفسد، خیلی خطرناک است اما تعدی به بی‌گناه به معنای واقعی کلمه از این خطرناک‌تر است؛ این را من تأکید می‌کنم...»

رفتار مطابق حق و عدل

«عزیزان و مسئولان قوه‌ی قضائیه مراقب باشند -چه آنهایی که در دادسراها مشغول کار هستند، چه آنهایی که در دادگاه‌ها مشغول کار هستند- که بر طبق حق و عدل رفتار کنند. یعنی اگر یک جایی حق و عدل اقتضا میکند شدت عمل را، بدون ملاحظه اقدام کنند. آنجایی هم که حق و عدل عدم شدت عمل را اقتضا میکند، جوگیر نشوند که حالا چون جو این را می‌گوید، ما مثلاً چنین بکنیم؛ این، هم به عزیزان قوه‌ی قضائیه [برمیگردد]، هم به کسانی که بیرونند...»

قضاوت مردم نسبت به رفتار قوه قضائیه

«تماشاچیان دادگاه‌های شما هم در این زمینه اظهار نظر [میکند]؛ بخصوص حالا که فضای مجازی یک چیز خیلی رایجی است و خیلی‌ها اظهار نظر میکنند، قضاوت میکنند در فضای مجازی؛ و با بیانه‌های خودشان، با نوشته‌های خودشان، در واقع در موضع یک قاضی قرار میگیرند و رأی میدهند و بر اساس این رأی عمل میکنند؛ گاهی دشنام میدهند، گاهی تهمت میزنند و کارهایی مانند اینها میکنند؛ همه مراقب باشند، یعنی آنهایی هم که در بیرون قوه قضائیه هستند مراقب باشند که مبارزه‌ی با فساد منتهی نشود به تعدی به کسانی...»

کمک به معیشت مردم و حرکت اقتصادی جامعه

«یک نکته‌ی دیگر در مورد این مسئله‌ی قوه قضائیه و این مبارزه‌ی با فساد [این است که] یکی از کارهای خوب قوه قضائیه حمایت از تولید و جلوگیری از تعطیلی این واحدها است. اینکه حالا جناب آقای رئیسی در گزارششان گفتند «هزار واحد تولیدی»، این خیلی مسئله‌ی مهمی است، این خیلی کار مهمی است. واقعاً هر بخشی از نظام جمهوری اسلامی که میتواند کمکی به حرکت اقتصادی جامعه بکند، وظیفه‌اش را انجام بدهد. مردم از لحاظ معیشت دچار سختی‌اند، یعنی معیشت مردم سخت است؛ هر کسی میتواند به مسئله‌ی اقتصاد کمک کند، بایستی کمک کند و یکی از کمکهای قوه قضائیه هم همین است که جلوگیری کند از تعطیلی واحدهای تولیدی. اخیراً جناب آقای رئیسی ابلاغ کردند که بانک‌هایی که حالا مثلاً بعضی از بنگاه‌های تولیدی را مصادره کرده‌اند یا به عنوان گرو نگه داشته‌اند، حق ندارند اینها را تعطیل کنند؛ بسیار درست است این حرف؛ این کار کاملاً درست است؛ و این قابل تعمیم است؛ یعنی میتوانید به موارد دیگر هم این را تعمیم بدهید. مثلاً فرض کنید که بخش خصوصی از دولت کارخانه‌ای را میخرد، بعد آن کارخانه را معطل میکند، معوق میکند، کارگش را بیرون میکند، ماشین‌آلاتش را حراج میکند، زمینش را هم مثلاً یک ساختمان ۲۰ طبقه یا ۲۵ طبقه میسازد! خب اینها ضربه‌ی به اقتصاد کشور است؛ اینها را میتوانید به معنای واقعی دنبال کنید که ارتباط با معیشت مردم دارد...»

تشکیل دادگاه‌های تجاری

«یک نکته‌ی دیگر تشکیل دادگاه‌های تجاری است که من قبلاً هم این را برای رفع اختلافات اقتصادی گفته‌ام...»

امنیت گزارشگران مردمی

«یکی از کارهای لازم در مبارزه‌ی با فساد که قبلاً اشاره کردم و گفتم برمیگردم به این، همین نظارت‌های مردمی است. خب برای نظارت‌های مردمی و گزارش‌های مردمی زیرساخت حقوقی در داخل قوه لازم است؛ یعنی شما باید جایگاه این را در داخل قوه مشخص کنید که این گزارشها کجا برود، چه جوری بررسی بشود و صحت و سقم این گزارشها شناخته بشود، چگونه دنبال بشود، امنیت آن گزارشگر هم چگونه محفوظ بماند؛ یکی از مسائل مهم این است. آمر به معروف و ناهی از منکر که از جمله‌ی آنها، همین گزارشگری است که می‌آید راجع به وجود فساد در فلان نقطه، در فلان معامله، در فلان اداره به شما گزارش میدهد، بایستی امنیتش — هم امنیت مادی‌اش، هم امنیت معنوی‌اش — حفظ بشود و مورد تعرض قرار نگیرد. گاهی اوقات میشود مثلاً یک جوان مؤمن حزب‌اللهی متدینی از روی احساس وظیفه می‌آید یک گزارشی به شما میدهد، منتها چون قانون‌دان نیست، یک اشتباهی اینجا میکند؛ مثلاً یک اسمی را که نبایستی تصریح میکرد در فلان جا، این را تصریح میکند، یک اشتباهی میکند در این زمینه؛ آن کسی که قانون‌دان قانون‌شکن است از همین اشتباه کوچک این [جوان] استفاده میکند و آن مفسده‌ی بزرگ را پشت این پنهان میکند، این جوان محکوم میشود، او سالم درمی‌رود! این چیزها بایستی ملاحظه بشود. این احتیاج دارد به اینکه در داخل قوه قضائیه یک زیرساخت و زیربنای حقوقی‌ای به وجود بیاید که هم امنیت گزارشگران مردمی را تأمین بکند، هم صحت و سقم آنها را. ضمناً راه هم برای تهمت‌زنی باز نشود که حالا تا دیدند که یک دستگاهی هست که گزارش‌های مردمی را گوش میکند و قبول میکند، هر کس با هر کسی مثلاً یک مختصر خرده‌حسابی دارد، فوراً او را متهم بکند؛ نه، بایستی پیش‌بینی بشود و

ملاحظه بشود که این [طور] هم نباشد. بالاخره آن کسی که آمر به معروف و ناهی از منکر است باید به قوه قضائیه دلگرم باشد، بداند که قوه قضائیه پشتیبان او است. این هم راجع به این [نکته].» (همایش سراسری قوه قضائیه، ۱۳۹۹/۴/۷)

نیاز به بررسی و استفاده از طرح‌های تحوّل موجود

از گذشته طرح‌های مختلفی برای تحوّل در قوه قضائیه تدوین شده است که مقام معظم رهبری (حفظه‌الله) به آن‌ها اشاره کرده‌اند: «در مورد تحوّل، اولاً من شنیدم -ظاهراً در گزارش قوه قضائیه هم بود- که سند تحوّل که در سال قبل [سال ۱۳۹۸]، رئیس محترم قوه تهیه کرده بودند و ارائه و ابلاغ کردند، ویرایش ارتقایافته‌ای داده شده و آنچه امروز در دسترس قوه قضائیه و مورد اهتمام قوه قضائیه است، سندی است که از لحاظ سطح کار، از سند اوّلی بالاتر و پیشرفته‌تر است؛ این خبر بسیار خوبی است برای ما. آن طور که به من گزارش شد این سند را قوه محترم قضائیه با همکاری نخبگان متعدّدی از حوزه و دانشگاه تهیه کرده، فراهم کرده که این سبک کار هم، سبک کاملاً درست و متین و منطقی‌ای است؛ و همچنین با استفاده‌ای از تجربیات برگزیدگان درون قوه و مجربین قوه، ارتقای این سند فراهم شده. اگر این [سند] ابلاغ نشده، ابلاغ کنید، دنبال کنید و کارنامه‌ای اجرایی برنامه‌های مترتب بر این سند را هم در وقت خود و در زمان خود منتشر کنید که مردم بدانند که این سند و این برنامه‌ها تا چقدر پیش رفته؛ همین طور که امروز بیان کردید که مثلاً حدود هشتاد درصد در مجموع به طور متوسط پیشرفت کرده، اگر این را با تفصیل مردم بدانند، قطعاً در امیدواری به قوه قضائیه تأثیر دارد، که این خیلی مهم است.» (همایش سراسری قوه قضائیه، ۱۳۹۹/۴/۷)

نقش مجلس در تحوّل نظام قضایی

بنا بر اصل ۵۸ قانون اساسی، قوانینی که در نظام قضایی مورد استفاده قرار می‌گیرد توسط مجلس شورای اسلامی تصویب می‌شود: «اعمال قوه مقننه از طریق مجلس شورای اسلامی است که از نمایندگان منتخب مردم تشکیل می‌شود و مصوبات آن پس از طی مراحل که در اصول بعد می‌آید برای اجرا به قوه مجریه و قضائیه ابلاغ می‌گردد.»

یکی از مشکلاتی که نظام قضایی در کشور با آن مواجه است قدیمی بودن قوانین و اصلاح نشدن آن‌ها متناسب با تغییر شرایط زمان است. قانون تجارت یکی از قدیمی‌ترین قوانین کشور است که در سال ۱۳۱۱ هجری شمسی بر مبنای قانون بازرگانی ۱۸۰۷ میلادی فرانسه معروف به کد ناپلئون تهیه و تنظیم شده است و هنوز جاری و ساری است. در حالی که بسیاری از حقوقدانان این قانون را در شرایط امروز ناقص و مبهم می‌دانند. به عنوان مثال در ماده ۱۱ این قانون آمده است: «حق امضاء از قرار هر صد صفحه یا کسور آن **دو ریال** به علاوه مشمول ماده ۱۳۵ قانون ثبت اسناد است.»

قانون «آئین دادرسی» نیز که مستقیماً وظایف دادگاه‌ها را مشخص می‌کند جزئی از همین قوانین است که پس از گذشت زمان باید بازنویسی شوند. اگر چه در طول این سال‌ها بخش‌هایی از آن‌ها کم یا اضافه یا ویرایش شده، ولی چارچوب این قوانین نیاز به تحوّل بنیادین دارد، قوانینی که باید یکبار از نو و با استفاده از مبانی و اصول اسلامی نگارش یابند.

اقدامات ضروری و پیش‌نیاز

پیش از هر اقدامی لازم است تا یک طرح تفصیلی برای تحوّل نظام قضایی تدوین گردد؛ این طرح باید بر مبنای قوانین اسلامی و مبتنی بر رهنمودهای مقام معظم رهبری (حفظه‌الله) بوده و از تجربه طرح‌های پیشین استفاده کند، رسانه‌ای شود و همگرایی و عزم ملی را تأمین نماید. همچنین از دیدگاه کارشناسان و نخبگان استفاده کند و تمامی ابعاد نظام قضایی را شامل شود، از جمله وظایفی که مجلس شورای اسلامی در تنقیح قوانین دارد.

تحقق تحوّل در نظام قضایی یک کشور اسلامی، مانند: جمهوری اسلامی ایران، اقتضا دارد به اخلاق و آداب قضای اسلامی توجه گردد، بایسته‌های تربیت قاضی تراز مبتنی بر اندیشه‌های رهبری روشن و تبیین شود، به گونه‌ای که منجر

به شخصیت‌سازی و کادرسازی قضایی گردد، به نحوی که شاهد اتقان آرای قضایی باشیم.

در این راستا باید اهداف، معیارها، سیاست و اصول حاکم بر دادرسی اسلامی مورد بررسی و واکاوی قرار گیرد، تا تقویت اقتدار و استقلال قضایی را به دنبال داشته باشد. در نخستین گام‌های تحول بایستی عملکرد نظام قضایی موجود آسیب‌شناسی شده و نقاط ضعف و قوت آن بررسی گردد.

از سوی دیگر، باید ظرفیت قوه قضاییه در عرصه حقوق بین‌الملل نیز بررسی گردد. به گونه‌ای که نظام قضایی بتواند کنشگری فعال در قضایای بین‌المللی، مانند: مبارزه با تروریسم، حقوق بشر اسلامی، حقوق زنان، دفاع از مظلومان و مستضعفان مسلمان یا غیرمسلمانی که در کشورهای مختلف جهان مورد ظلم و ستم قرار می‌گیرند داشته باشد.

در نهایت باید برای مراقبت و نظارت دقیق و کامل بر نظام قضایی تدابیری اندیشیده شود. به عنوان مثال نصب اجباری دوربین‌هایی که به صورت تمام‌وقت در تمامی شعب دادگاه‌ها نصب، روشن و فعال باشند و تمامی رفتارهای قضات را به صورت آنلاین و برخط در یک بانک اطلاعاتی و آرشیو بزرگ در داخل قوه ثبت و ضبط نمایند، تا در صورت هر شکایت و یا شبهه‌ای بتوان با دستور دادگاه انتظامی قضات به این آرشیو دسترسی داشته و تخلفات قضایی را شناسایی و رفع کرد.

